

שם העבודה : עמדות וכוונות התנהגותיות של עובדים סוציאליים בנוגע לאיתור ולדווח על נפגעי

אלימות שהם אנשים עם מוגבלויות

שנה : 2014

מס' קטלוגי : 600

שם המגיש : דיצה מורלי שגיב

שם המנחה : ד"ר חיה שוורץ

עבודת גמר המוגשת כמילוי חלק מהדרישות לקבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"
אוניברסיטת בר אילן, ביה"ס לעבודה סוציאלית ע"ש לואיס וגבי ויספלד

תקציר המחקר

המחקר בחן את הגורמים המנבאים את הכוונה לאתר אלימות כלפי אנשים עם מוגבלויות ולדווח אודותיה לרשויות המתאימות בקרב עובדים סוציאליים העוסקים במתן טיפול לאנשים אלו. בכך ייחודו של המחקר וחדשנותו.

אנשים עם מוגבלויות פיזיות, חושיות, קוגניטיביות ונפשיות נמצאים בסיכון גבוה לחוות ניצול ואלימות לסוגיהם השונים מקרב בני משפחה, מכרים וזרים, בהשוואה לאוכלוסיות נפגעות אלימות אחרות ללא מוגבלות כגון נשים וילדים. לפי הספרות המקצועית, היקף האלימות המשוער כלפיהם הוא פי ארבעה עד פי עשרה בהשוואה לאנשים ללא מוגבלות, ושיעור העמדתם לדין של העבריינים הפוגעים בהם נמוך בהשוואה לפשעים הנעשים באנשים ללא מוגבלות (הכהן-וולף וכן דוד-ויטמן, 2013; שחר, 2004; בריין, 2002; Bryen, Carey & Frantz, 2003; Frantz, 2009; Fitzsimons).

למרות היקפה הרחב של התופעה ועל אף השוני בהיקף הזיהוי בקרב אוכלוסיות עם מוגבלויות שונות, שיעור הנפגעים המאותרים והמדווחים בארץ ובעולם, נמוך מאוד (מרום ועוזיאל, 2001; Verdugo & Bermejo, 1997; Mansell & Sobsey, 2001).

שלא כאלימות במשפחה (כלפי ילדים, נשים וקשישים), נדחקה תשומת הלב לנושא האלימות כלפי אנשים עם מוגבלויות אל שולי ההתייחסות הציבורית, האקדמית והטיפולית (Sebold, 2008; Calderbank, 2000; גפני, 2002; מרום ועוזיאל, 2001). מרבית המחקרים העוסקים בפגיעה באנשים עם מוגבלויות נערכו בשנות ה-90 ובתחילת שנות ה-2000, ועסקו ברובם המכריע בילדים ולא במבוגרים (ארגמן, 2003; ארזי, 2003; שחר, 2004; Sobsey, Randall & Parrila, 1997; Verdugo & Bermejo, 1995). כמו כן, מרבית המחקרים עסקו בבדיקת שיעורי הפגיעה באנשים עם מוגבלויות ביחס לקבוצות דומות ללא מוגבלות (Fitzsimons, Hagemester, & Braun, 2011). לא נערכו מחקרים שניסו לבחון את הגורמים לפגיעה, סיבות לפגיעה ובחינה של התמודדות אנשי המקצוע עם התופעה (גפני, 2002). הסיבות לכך נעוצות, בין היתר, בקשיים מתודולוגיים ויישומיים בכל הנוגע לאיסוף הנתונים על תופעת אלימות כלפי אנשים עם מוגבלויות כמו: העדר הגדרות אחידות לתופעת האלימות, חוסר בכלים מחקרניים מוגשים לאיסוף הנתונים מאוכלוסייה זו ואודותיה ומהעדר כוח אדם מקצועי המומחה לטיפול בנושא (גפני, 2002; Sebold, 2008; Russell, 2006; Rose, 2003). במחקרים שנעשו נמצא כי יש פער בין שיעור נפגעי האלימות שהם אנשים עם מוגבלויות לבין שיעור איתורם והדיווח עליהם בפועל. כמו כן נמצא שאנשי מקצוע רבים אינם מאתרים כלל נפגעי אלימות, או שאינם מדווחים אודותם לרשויות גם אם איתרו (וילנר, 2006; Fitzsimons, Hagemester, & Braun, 2011; Goebbels, Nicholson, Walsh & Vries, 2008).

מודל המחקר מתבסס על תיאוריית "ההתנהגות המכוונת" שפיתחו Ajzen & Madden (1986). על-פי תאוריה זו, שלושה גורמים מכוונים את ההתנהגות האנושית: עמדות ואמונות (הקשורים למאפייני המקרה), נורמות סובייקטיביות (הקשורים ארגוניים) ותפיסת שליטה (מאפייני המחליט). בהתבסס על תאוריה זו בחן המחקר את הגורמים המאפיינים את המחליט (איש המקצוע), את ההקשר הארגוני ואת מאפייני המקרה הקשורים לכוונת אנשי מקצוע לאתר את נפגעי האלימות שהם אנשים עם מוגבלות ולדווח עליהם. כוונת איתור היא הכוונה של איש מקצוע לאתר חשד לפגיעה באדם עם מוגבלות. כוונת דיווח היא כוונת איש המקצוע לאחר שאיתר חשד לפגיעה או כשהגיע לידיעתו חשד לפגיעה באדם עם מוגבלות לדווח עליו על פי חוק או התקנות לגורמים מוסמכים.

בבסיס המחקר עמדו מספר שאלות:

1. האם קיימים הבדלים בחסמים ובגורמים הקשורים לכוונת האיתור לבין אלו הקשורים לכוונת הדיווח?
2. האם יש קשר בין המאפיינים האישיים והמקצועיים של העובדים הסוציאליים לבין כוונת האיתור וכוונת הדיווח?
3. האם יש קשר בין כוונת איתור וכוונת דיווח לשלושת מרכיבי התפיסות המכוונים את ההתנהגות של אנשי המקצוע על פי מודל ההתנהגות המכוונת: עמדות ואמונות (הקשורים למאפייני המקרה), נורמות סובייקטיביות (הקשורים ארגוניים) ותפיסת שליטה (מאפייני המחליט).
4. האם המשתנים של סוג הפגיעה (פיזית, נפשית או הזנחה) וסוג המוגבלות (פיזית, פיגור שכלי ונפשית) קשורים לכוונת האיתור ולכוונת הדיווח של העובדים הסוציאליים?

עשר השערות הועמדו לבחינה במחקר זה והן:

1. המאפיינים האישיים והמקצועיים של העובד ינבאו את התפיסות המכוונות את התנהגותו בהקשר לאיתור אנשים עם מוגבלויות שהם קורבנות אלימות ודיווח על כך.
 - א. המאפיינים האישיים והמקצועיים של העובד ינבאו את עמדותיו הכלליות כלפי אלימות וכלפי קורבן שהוא אדם עם מוגבלות.
 - ב. המאפיינים האישיים והמקצועיים של העובד ינבאו את תפיסות הנורמות הסובייקטיביות המתייחסות למחויבות הארגונית והקצאת המשאבים הארגוניים.
 - ג. המאפיינים האישיים והמקצועיים של העובד ינבאו את תפיסת השליטה המתייחסת לידע וניסיון בטיפול באלימות וליכולת קבלת החלטות בטיפול במקרים של אלימות.
2. ימצא קשר בין המאפיינים המקצועיים של העובדים הסוציאליים: תפקיד, ותק, תדירות המגע עם אנשים עם מוגבלויות, לבין הכוונה לאתר אנשים עם מוגבלויות נפגעי אלימות ולכוונה לדווח אודות הפגיעה בהם.
3. סוג הארגון בו מועסק העובד הסוציאלי ינבא את הכוונה של העובדים לאתר אנשים עם מוגבלויות נפגעי אלימות ואת הכוונה שלהם לדווח.
4. ימצא קשר חיובי בין עמדות העובדים הסוציאליים כלפי אלימות וכלפי קורבן שהוא אדם עם מוגבלות לבין הכוונה לאתר והכוונה לדווח (עמדות חיוביות יותר כלפי אנשים עם מוגבלויות יהיו קשורות בכוונה גבוהה יותר של העובד לאתר ולדווח).

5. ימצא קשר חיובי בין נורמות סובייקטיביות (תפיסה ארגונית) של העובדים לבין הכוונה לאתר ולבין הכוונה לדווח (תפיסת הנורמות סובייקטיביות כחיוביות יותר כלפי אנשים עם מוגבלויות יהיו קשורות בכוונה גבוהה יותר של העובד לאתר ולדווח).
6. ימצא קשר חיובי בין תפיסת השליטה של העובדים הסוציאליים בנושא האלימות כלפי אנשים עם מוגבלויות לבין הכוונה לאתר ולבין הכוונה לדווח (תפיסת שליטה חיוביות יותר של העובד ביחס לידע שיש לו וליכולתו לקבל החלטות נכונות בנושא תהיה קשורה בכוונה גבוהה יותר לאתר ולדווח).
7. ימצא קשר חיובי בין הכוונה לאתר והכוונה לדווח של עובדים סוציאליים.
8. תימצא שונות בשיעור סוג הדיווח ביחס לסוג המוגבלות של הקורבן ללא קשר לסוג הפגיעה ותמצא שונות בשיעורי סוג הדיווח ביחס לסוג הפגיעה.
9. שיעור האיתור ברמת ודאות גבוהה של פגיעה פיזית יהיה גבוה יותר בהשוואה לשיעור איתור ברמת ודאות גבוהה של פגיעה מסוג הזנחה ופגיעה נפשית ללא קשר לסוג המוגבלות של קורבן האלימות.
10. סוג הפגיעה וסוג המוגבלות, יסבירו את הכוונה לאתר אנשים עם מוגבלויות נפגעי אלימות ולדווח עליהם.

השיטה

כדי להשיב על שאלות המחקר ולבחון את ההשערות, נבנה כלי ייעודי הבנוי מהשאלונים הבאים:

- א. שאלון פרטים אישיים. נכללים בו פרטים אישיים (מין, ארץ לידה, שנות ותק, השכלה) ומאפיינים מקצועיים (תפקיד בארגון, אוכלוסיית היעד, המגע עם אנשים עם מוגבלויות, ומידת התכיפות של הקשר אתם).
- ב. שאלון חסמים/זרזים לאיתור ולדיווח. נבנה על-פי התיאוריה של התנהגות מכוונת (Ajzen, 2002; Ajzen, 1991). השאלון מתבסס על ניתוח מידע שנאסף בשתי קבוצות מיקוד של אנשי מקצוע במסגרת מחקר גישוש ועל שאלון ראשוני (פרי טסט), שהועבר בקרב 60 אנשי מקצוע. פיתוח השאלון וגיבושו נעשו כשלב מקדים למחקר המוצע (מורלי שגיב, 2007). השאלון כולל את המימדים הבאים: (1) ידע – ובו שני תתי מימדים: (א) קבלת הכשרה בנושא אלימות במשפחה והכשרה בנושא התעללות באנשים עם מוגבלויות; (ב) התנסות באיתור, דיווח וטיפול במצבי אלימות כלפי אנשים עם מוגבלות (מספר ההתנסויות שהיו למשיב); (2) עמדות - שאלון עמדות כלפי קורבנות עם מוגבלות ועמדות כלליות הנוגעות לאלימות. (3) תמיכת הארגון - שאלון הבוחן את הדרך שבה העובד תופס את תמיכת הארגון ואת עמדתו בנושא הטיפול באלימות וכן את המשאבים המוקצים לכך; (4) תפיסת שליטה - שאלון הבודק חוללות עצמית ותפיסת שליטה של העובד הסוציאלי בנושא איתור נפגעי אלימות ודיווח עליהם. לצורך בחינת ההבדלים בין כוונות האיתור לדיווח בשלושת השאלונים נכללו היגדים נפרדים לבחינת כוונת איתור והיגדים נפרדים לבחינת כוונת דיווח.
- ג. תיאורי מקרה. לשם בדיקת השערות המחקר שבחנו האם יש קשר בין סוג הפגיעה וסוג המוגבלות לבין כוונת האיתור וכוונת הדיווח נבנו תשעה תיאורי מקרה. תיאורי המקרה מתייחסים לשלושה סוגי אלימות (פיזית, נפשית, הזנחה) ולשלוש סוגי המוגבלות (פיזית, נפשית ופיגור שכלי).

במחקר השתתפו 278 עובדים סוציאליים המועסקים במגזר הציבורי (מחלקות לשירותים חברתיים והמוסד לביטוח לאומי) ובשירותים שונים במגזר הפרטי והמגזר השלישי ברחבי הארץ, להם מגע קבוע עם אנשים עם מוגבלות. רשימת הדגימה של המחקר נבנתה מרשימת העובדים הסוציאליים הרשומים בעמותת חומש (חטיבה שיקומית של איגוד העובדים הסוציאליים) ומרשימת עובדי השיקום המועסקים במחלקות לשירותים חברתיים

באמצעות משרד הרווחה והשירותים החברתיים. נבנה מדגם לפי מכסות שכלל 50% עובדים המועסקים במגזר הממשלתי במחלקות לשירותים חברתיים וביטוח לאומי ו-50% עובדים המועסקים בארגונים ושירותים השייכים למגזר השלישי ולמגזר הפרטי (כגון מסגרות פנאי, תעסוקה, דיור) בכל רחבי הארץ.

ממצאים:

שלושת מרכיבי התפיסות שהוכנסו למודל המחקר: עמדות, נורמות סובייקטיביות ותפיסת שליטה נמצאו קשורים לכוונות האיתור והדיווח.

עמדות ביחס לסוג וחומרת המוגבלות הסבירו את הקשרים לכוונות לאתר ולדווח ואילו עמדות שהתייחסו לתפיסות סטריאוטיפיות ביחס לסוג המוגבלות, בדגש על מוגבלות נפשית, הסבירו את הקשרים ביחס לכוונת האיתור בלבד. נורמות סובייקטיביות (תפיסות ארגוניות) שהתייחסו למידת קיומה של מחויבות אישית וארגונית לטפל באוכלוסייה עם מוגבלות ספציפית הסבירו את הקשרים ביחס לכוונות איתור ודיווח, ואילו נורמות סובייקטיביות (תפיסות ארגוניות) שהתייחסו לעומס והגדרות תפקיד הסבירו את הקשרים ביחס לכוונות לדווח בלבד. תפיסות שליטה (מחוללות עצמית) שנגעו למידת קיומו של ידע להתמודד עם פגיעות באנשים עם סוגי מוגבלויות שונים הסבירו את הקשרים ביחס לכוונות לאתר ואילו תפיסות שליטה (מחוללות עצמית) שהתייחסו למורכבות הסיטואציה וקיומן של דילמות אתיות הסבירו את הקשרים ביחס לכוונות הדיווח.

סוג המוגבלות של הקורבן וסוג הפגיעה נמצאו גם הם קשורים לכוונות לאתר ולדווח. בהתייחס לסוג המוגבלות; כוונות האיתור הגבוהות ביותר נמצאו בהתייחס לאנשים עם פיגור שכלי, כוונות איתור בינוניות נמצאו בהתייחס לאנשים עם נכות פיזית וכוונות האיתור הנמוכות ביותר נמצאו בהתייחס לאנשים עם מוגבלות נפשית. ממצאים דומים התקבלו גם בהתייחס לכוונות דיווח (כוונות גבוהות ביחס לאנשים עם פיגור שכלי לאחר מכן אנשים עם מוגבלות פיזית ולבסוף כלפי אנשים עם מוגבלות נפשית). בהתייחס לסוג הפגיעה; כוונות האיתור הגבוהות נמצאו בהתייחס לפגיעה פיזית לאחר מכן בהתייחס להזנחה וכוונות האיתור הנמוכות נמצאו בהתייחס לפגיעה נפשית. בהתייחס לכוונות דיווח, כוונות הדיווח הגבוהות נמצאו בהתייחס לפגיעה פיזית ולהזנחה וכוונות דיווח נמוכות נמצאו בהתייחס לפגיעה נפשית.

בנוסף נמצא כי באופן כללי כוונות הדיווח היו גבוהות יותר מאשר כוונות האיתור.

המאפיינים האישיים והמקצועיים של העובדים הסוציאליים לא נמצאו מסבירים את כוונות האיתור והדיווח. בנוסף, ממצאי המחקר מעידים על שונות באבחון סוג הפגיעה על ידי העובדים הסוציאליים. העובדים אבחנו ברמת ודאות גבוהה פגיעות מסוג הזנחה ולא פגיעות פיזיות ובמיוחד בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית. אנשי המקצוע אף התקשו בביצוע אבחנה מبدלת של הפגיעה הנפשית ושייכו אותה לפגיעה מסוג הזנחה. שונות נוספת נמצאה גם בהתייחס לאופני הדיווח של העובדים הסוציאליים על פי סוגי המוגבלויות והפגיעות. שיעורי הדיווח הגבוהים ביותר בכלל ושיעורי הדיווח כחוק בפרט, לגבי כל סוגי הפגיעות, היו במקרים של קורבנות עם פיגור שכלי. שיעורי הדיווח שאינם נחשבים בסוג הדיווח שאינו נחשב כתקני על פי ההוראות, או שיעורי אי דיווח בכלל הגבוהים ביותר נמצאו בהתייחס לקורבנות עם מוגבלות נפשית.

מגבלות ותרומת המחקר

למחקר מספר מגבלות הקשורות למודל המחקר, למדגם ולכלי המחקר, הנובעים מהעובדה שמדובר במחקר חלוצי ראשון מסוגו ובשל העדרם של כלי מחקר קיימים לבדיקת שאלות המחקר. במחקר נעשה שימוש בכלי שחובר במיוחד למחקר הנוכחי ואשר התבסס על מחקר איכותני מקדים.

בצד המגבלות, למחקר תרומה תיאורטית ויישומית. ברמה התיאורטית המחקר סייע להרחבת הידע הנוגע להתמודדות עם תופעת הפגיעה באנשים עם מוגבלויות, נושא שפיתוח הידע לגביו נמצא בראשיתו. הוא בחן לראשונה כוונות התנהגות בהתייחס לפגיעה באנשים עם מוגבלות, תוך ניסיון להתחקות אחר התרומה היחסית של כל גורם לניבוי כוונת ההתנהגות. המחקר לא הסתפק בהתייחסות כוללת לאנשים עם מוגבלות אלא בחן לראשונה את הסוגיה ביחס לשלוש קבוצות של אנשים עם מוגבלות (פיזית, נפשית ופיגור שכלי) ולשלושה סוגים של פגיעות (פיזית, נפשית והזנחה). המחקר הוסיף ידע העשוי לסייע בהבנת החסמים המקשים על אנשי מקצוע לאתר פגיעות מסוגים שונים באנשים עם מוגבלות ולדווח אודותם ומציע המלצות להמשך מחקר בתחום. המחקר תרם לאישושה של התיאוריה של ההתנהגות המכוונת להבנת כוונות איתור ודיווח כלפי אנשים עם מוגבלויות. במישור היישומי, יש בממצאי המחקר כדי לתרום משמעותית בתחומים הבאים: בתכנון וקביעת מדיניות בנושא, בפיתוח מענים ושירותים לטיפול בנפגעי אלימות שהם אנשים עם מוגבלות, במתן הכשרה והדרכה מתאימה לעובדים בנושא, בהגברת המודעות הציבורית לנושא ובעידוד הממסד לפיתוח ידע ודרכי התערבות חדשים.